

Magyar politikai pártok kisebbségben (1912–2012)

Mindennek van történelme, de nem biztos, hogy mindennek van jövője. Mind gyakrabban mondogatjuk az elmúlt harminc esztendőben. No meg most is, az utóbbi években az európai szociális ellátórendszerek megrendülésének korában. Emlegetjük ezt a történelmi tanulságot a kelet-európai rendszerváltásokról beszélve is. A mind szükségesebb korrekciók éveiben. Újra kell gombolni a mellényt, mondtuk 2009-ben, s azóta mind többször. Számot kell vetni a nemzeti kulturális, szociális, politikai közösségeinket megtartó intézményeinkkel, az önmagunkat napi mivoltunkban újratermelő munkaszervezeteinkkel és azok történelmével. Hogy lássuk, mi végre élünk és lássuk, miből élünk. Mindent, ami a történelemből hasznosnak bizonyul a jövőre nézve, azt meg kell tartani, ami pedig nem életképes, elöregedett, azt be kell helyezni a nemzet szellemi múzeumaiba. Megbecsüléssel, mert hiszen az is mind mi voltunk egykor.

Beszélünk tehát a történelemről, de gondolunk közben a jövőre. Beszélünk, most itt, a Délvidéken 1922-ről, de gondolunk 2012-re. A kisebbségi magyarságpolitika kezdetéről és ugyanakkor a kisebbségi magyar politika jövőjéről. Célunk: az új lehetőségek kihasználása, mert ez a politika tudománya – hogy emlékeztessenek a kossuthi gondolatra –, amelyhez én hozzáteszem, a politika szerintem ennél több is, a lehetőségek teremtésének tudománya. (Legalább is a legutóbbi rendszerváltás idején, 1989-ben, amikor az adminisztrációban töltöttem egy évet, többször ismételttem.) S a lehetőségek teremtésének tudományához alapismertetként a történelemismeretet ajánlom. Ezért is gratulálok, hogy a kisebbségpolitika jövőbeli útjait keresve a Délvidéken, a Magyar Párt 1922. februári megalakulásának történelméről, a kisebbségpolitika két háború közötti körülményeiről szerveztek konferenciát. Azokról az évekről, amikor a trianoni határokon kívülre szorult magyarság a Kárpát-medencében kialakította a magyar kisebbségpolitikát. Mind a Felvidéken, illetve Csehszlovákiában, mind Erdélyben, illetve Romániában, mind a Délvidéken.

Négy témakört szeretnék – Dévavári Zoltán Délvidékről írott disszertációjának ismeretében és a magam európai kisebbségpolitika-történeti kutatásaimból szemlélgetve – röviden, tézisszerűen a mai konferencia és a további kutatások figyelmébe ajánlani. Ismétlem, 1922-ről beszélve, de 2012-re gondolva. Konfliktusokra, lehetőségekre, megoldásokra. Először: az *állami életben való részvétel fontosságáról, azután a kisebbségi pártok kettős érdekképviseléséről*, ugyanis az egyetemes nemzeti és a szállásterület regionális szociális, gazdasági és világnézeti érdekképviselési funkciójáról, harmadszor a *Kárpát-medencei és európai keretek* ismeretéről és lehetőségeinek használatáról, negyedszer az *anyaállamhoz és a többségi nemzethez való viszonyról*.

Első témakör: aktív részvételről az új állam politikai életében. Részt kell venni minden állampolgárnak a befizetett adó újracsztásáról rendelkező politikai intézmények életében. Részt kell venni a parlamenti életben – a kérdés természetes, hogy milyen pártkeretekben –, és részt kell venni a pártok közötti alkudozásokban. Erre figyelt fel először – igen korán, már 1920 februárjában – márciusában – a felvidéki magyar politikusok két csapata, a kiscsiga és a keresztényszocialista politikusok és szerveztek „országos magyar” pártja. Erdélyben 1921-ben alakul

meg az Erdélyi Néppárt, majd 1922 júniusában a Magyar Néppárt, s az év végén egyesülve az Országos Magyar Párt. Ennek a Kárpát-medencei Trianon utáni (közbeni) ébredésnek a sorába tartozik Dettre János publikált javaslata itt, Szabadkán, melynek eredményeként februárban létrejön itt 1922 februárjában az első magyar politikai szervezet, majd szeptember 27-én Zentán az Országos Magyar Párt. Fokozott politikai aktivitásra van szüksége a kisebbségben élő magyarságnak, mert az új nemzeti többség – a szlovák, román, szerb-horvát – politikusok nem rendelkeztek kisebbségpolitikai gyakorlattal, sőt éppen ezekben az években éltek ki a magyarok a korábbi többségek elleni minden elkeseredésüket.

A párt a *nemzeti önvédelem* legfontosabb eszköze. Ahogy a volt kisebbségek a történelmi magyar államban 1918 előtt, úgy most a kisebbségbe jutott magyarságnak kellett az új államokban a kisebbségi érdekképviseletet megtanulniuk. A kisebbségbe jutott magyarság – elsősorban politikusaik, értelmiségiek – gyorsan felismerték a nemzeti alapon szerveződő politikai pártok fontosságát a nemzeti életet megtartó intézmények (iskolák, kulturális szervezetek) működtetésében. És hamarosan felismerték az *állami politika befolyásolásának* fontosságát a nemzeti kisebbségek *szállásterületének szociális-gazdasági fejlesztésében*, az állam beruházási politikájának befolyásolásában.

A Kárpát-medencei magyar kisebbségek politikai pártjai ugyanakkor a magyar nyelvű lakosság általános közéleti-politikai *művelődésének műhelyei* is voltak. Ne feledjük, hogy az 1910-es években Európa-szerte felgyorsul a tömegműveltség gyarapodása. Eredménye ez az európai népiskolai, majd középiskolai képzés (1850–1880) kiterjedésének, azután a politikai választójogok kiterjesztésének és a tömeges újságolvasásnak. Ezt követte azután a húszas évek második felében a tömeges rádiózás, majd a harmincas években a telefon, majd a tömegkulturális és politikai gyűlések új eszközeinek, a hangosító (mikrofon) berendezéseknek a terjedése. Ugyanezektől épülnek ki Európában a városi és vidéki népművelési házak. Mindezek fokozták a polgárok kíváncsiságát, serkentették közéleti aktivitását. És ez az a korszak, amikor a műveltség immáron tömeges méretekben a *munkaerőpiacon való boldogulás* feltétele lesz az anyagi boldogulás feltétele is a közműveltség megszerzése: érintkezési és olvasáskultúra, tájékozódás a jogi, intézményes világban. És ha anyanyelven ezt a műveltséget nem tudja a kisgyermek megszerezni, akkor szociális hátrányba is kerül a mindennapi életben. Ahogy ezt ösztönösen felismerték 1918 előtt a történelmi Magyarország kisebbségi politikusai és értelmiségie, úgy kellett erre most Trianon után rájönniük a kisebbségbe jutott magyar értelmiségieknek. Összefoglalva ismereteimet az 1920-as, 1930-as évek kisebbségpolitikai vitáiról: a kisebbségpolitika a nemzeti műveltség és egyben a nemzeti közösség szociális megtartásának eszköze is volt. (Nem is beszélnek most a kisebbségi politikai pártok fontosságáról a nemzeti érdekképviselet szociális-anyagi alapjainak megőrásában. Akkor, amikor kimondottan magyarelles földbirtok- és tulajdonpolitikát vezetnek be szinte minden új államban és „magyartalanítási akció”-kat a hivatalnok-értelmiségi középosztályok körében. Dettre János felszólalása a „passzivisták” ellen, akik az új államok politikai intézményeitől való távolmaradás programjával léptek fel, nagyon is korszerű program volt mind nemzeti, mind szociális értelemben.

Gondoljunk csak az elmúlt évek kisebbségpolitikai vitáira, amikor az 1920-as évek eseményeit felidézünk! Gondoljunk különösen a 2007 után kezdeményezett vitáinkra abból az alkalmából, hogy a térség magyarul lakta államai – Szerbia, Horvátország és Ukrajna kivételével EU-tagállam –, és így a tömbmagyarság több, majd 90%-a EU-polgár lett. Arról beszéltünk, hogy az uniós adottságokat hatéko-

nyabban kell kihasználni a párbeszédben a nemzetállami adminisztrációkkal, és ki kell használni az új fórumokat az Európai Parlamentben, valamint a brüsszeli adminisztrációban. Akkor mi valójában csak folytattuk az 1920–22. évi Kárpát-medence magyar kisebbségi politikusainak gondolatmenetét. És gondoljunk csak mostani napi vitáinkra, itt a Délvidéken ugyanúgy, mint a Felvidéken, vagy Erdélyben, arról szóló vitákra, hogy mennyire szabad kisebbségi pártként a magyar pártoknak részt venniük a kormányzati adminisztrációban. Következtetésünk ez volt: feltételekkel, de szükségszerű a részvétel. Azután igaz-e a tézis, amely szerint a nemzeti kisebbségi közösség érdekében alá kell rendelni a világnézeti felfogásunkat az általános nemzeti szempontoknak? (Megjegyzem, az is történelmi tapasztalat, éppen a századelő magyar politikai tapasztalata: a nemzeti alapon szerveződő többségi pártok mindig jobban megértik egymást a nemzeti kisebbségi pártok politikusaival. Mivel azok szintén a nemzeti identitást tekintik a legfontosabb identitásnak. Újra kell gondolni történezeinknek mind a századelő magyar nacionalista pártjainak viszonyát – sokszor nagyon is megértő viszonyát – a nacionalista román, délszláv kisebbség politikusaival. És újra kell gondolni, mennyi lehetőséget ad egy ilyen fejlődés – tehát a szlovák, román, szerb politikában a nacionalista áramlatok megerősödése ma – a Kárpát-medencében az immáron kisebbségben élő magyarság politikusainak. Nincs kizárva, hogy többet, mint korábban. Hogy az új lehetőséget mi magunk teremtsük meg. Csak le kell küzdenünk a politikai alkudozásoktól való érthető, ám cselekvésgátló rettegésünket. Mivel én komolyan gondolom – ahogy igyekeztem bevezetőmben is erre utalni -: a politika a lehetőségek teremtésének tudománya. Is.)

Összefoglalva következtetésemet az utóbbi 22 év fejlődéséről, ténynek tartom: *a határokon kívüli magyar politikai pártok tevékenysége a politikai és társadalmi rendszerváltást megelőző magyar nemzet amúgy kevés sikertörténete közé tartozik.*

Második témakör: Egyetemes magyar és regionális – szállásterületi – érdekképviselet. Pártok szociális-világnézeti vagy etnikai-nemzeti alapon? Az 1919–25 közötti évek Kárpát-medencei magyar (kisebbségi) pártjainak története telve van e két dilemmával, a kettős érdekképviselet dilemmáival. És amelyekről – gyorsan tegyük hozzá – ma is nap mint nap, ha programjainkban kevésbé, de őszinte beszélgetéseinkben szó is esik. Vajon szociális, világnézeti vagy nemzeti alapon teremtsék meg politikai szervezeteit a kisebbségi magyar ember? Nem is szólva európai fórumokon folytatott vitáinkról, amelyek során mind többet hangzik el, hogy a nemzeti alapon szerveződő pártoknak semmi jövőjük a kontinensen, azoknak csak lokális jelentőségük van és csak a nemzetállami átalakulások rövid – nem több, mint százasztendős – idején. Mit mutatnak a történelmi tapasztalatok a magyar kisebbségi pártok első éveiből?

A magyar középosztályok a politikai szervezkedést először a hagyományos, 1918 előtti pártszerkezetben képzelték el. Már csak azért is, mert ugyanazok a személyek kezdték a pártalakításokat, akik 1918 előtt is aktívak voltak. A Felvidéken a volt Függetlenségi és 48-as párt, majd a Kisgazda Földműves és Kisiparos Párt – paraszti-vidéki és iparos középrétegek pártjaként –, még korábban a századelő erős Keresztény Szocialista Pártja – a katolikus konzervatívok, Lelley, Szüllő és Esterházy János pártja – bont zászlót. Erdélyben kissé más a helyzet, ismereteim szerint, noha az első kezdeményekben a társadalmi-szociális meghatározottság 1921–22-ben szinte erősebb, mint az etnikai alapon való szerveződés elve. De így is elegendő ahhoz, hogy az első szervezkedés, a plebejus demokrata Koós Károly

Erdélyi Néppártja, a régi nagybirtokos elit Magyar Szövetsége (1921. január, július) egymásra találjon, és megalakítsák az Országos Magyar Pártot (1922. december). Itt, a Délvidéken – amennyire ez számomra a helyi kollégák kutatásaiból látszik – szintén a régi munkapárt és függetlenségi párt szerint csoportosultak volna az első hónapokban. De azután itt is, mint a többi kisebbségi párt esetében, létrejön a nemzeti alapú koncentráció. A Felvidéken majd csak 1925 októberében jön létre a Magyar Nemzeti Párt, de Erdélyben már 1922 decemberében az Országos Magyar Párt, Délvidéken viszont már 1922 szeptemberében országos Magyar Párt alakul. A „nemzeti összefogás” pártjainak gondolata szinte mindenütt azért erősödik, mert az utódállamokban etnikai alapú – és magyarelles – politizálás folyik és függetlenül attól, hogy valaki szociális alapon hogyan tagozódik a társadalomba – földesúr, hivatalnok, iparos vagy paraszt, vagy netán proletár –, szociálisan is hátrányt szenved magyar volta miatt. (Zárójelben jegyzem meg: az ősi magyar átoknak nevezett állandó magyar-magyar viszálykodás – melynek okait egyszer még komolyan kellene kutatnom – végigkíséri a kisebbségi magyar politizálás történelmét. A két háború között szinte kísérletesen ugyanolyan veszekedések – mert ezek nem viták, ezek veszekedések – olvashatóak sajtóban, programbeszédekben, mint a mai felvidéki, erdélyi, szerbiai magyar-magyar politikai csoportok között. A különbség talán: a két háború között – pontosabban 1938-ig – erősebb volt az összetartozásra való hajlam, mint ma. Oka – talán, merem megjegyezni –, hogy a két háború között a magyar anyaország sokkal kisebb figyelmet fordított a határokon túli magyarság politikájára, mint ma. Beleértve az anyagi segítséget is. Tehát kevesebb volt a veszekedéshez az erkölcsi és anyagi „indíték”.) De visszatérve az etnikai-nemzeti párt létrejöttéhez az elmúlt 90 esztendőben: az *etnikai alapú politikai szervezkedést kikényszeríti az emberek egy közösségből a velük szemben folytatott etnikai alapú negatív megkülönböztetés*. Tegnap éppúgy, mint szerintem ma is.

A két háború közötti magyar kisebbségi pártok politikájában ugyanakkor nagyon is *konkrét szociális és regionális politikai szempontokat* találhatunk. Mind az önkormányzati, mind a parlamenti és a regionális választásokon a magyar pártok szerezhettek nem-magyar szavazatokat is. (Természetesen a legerősebb vezetőréteggel és a legnagyobb tömeggel, valamint magyar többségű régiókkal bíró erdélyi politika a leghatékonyabb: a bukaresti parlamentben – mind a szenátusban, mind a képviselőházban – állampolitikai tényező a Magyar Párt. A Felvidéken a magyar pártok programjaikban a Csehszlovákián belüli szlovák autonómiát gyakran szerepeltetik – melyet a szlovákoknak megígérték 1919-ben, de azután „elfeledtek” arról – és a magyar többségű keresztényszocialista pártban is, amely megőrizte önállóságát, hangsúlyozzák az „öslakosok”: szlovákok, németek, magyarok együttes érdekképviseletét. Vagyis: az *etnikai-nemzeti szerveződési elv* és főként a *regionális érdekképviselet elve nem kerül feltétlenül szembe* a világnézeti-gazdasági-társadalmi érdekképviselettel. A jövő szempontjából érdekes ugyanakkor, hogy mennyire hiányoztak – és szerintem gyengén vannak jelen ma is – a Kárpát-medencei magyarság stratégiájából a szakpolitikai programok. Általában – ahogy arra a 2007 utáni stratégiai Kárpát-medencei kisebbségi csúcson igyekeztünk rámutatni – kevés a Kárpát-medencei sajátosan a magyarság szállásterületére és a magyarságra mint társadalmi rétegre szabott szakpolitikai program. Úgy is fogalmazhatnánk: a tömbmagyarság mindhárom térségében, Felvidéken, Erdélyben, Vajdaságban azok a magyar pártok *eredményesek*, amelyeken a nemzetmegtartás *túllép a csak nyelvi-kulturális érdekképviseleten, és kiterjed a gazdasági-települési szakpolitikákra*. Míg az előbbit, a nyelvi-kulturális érdekképviseletet európai szinten is elismerésre

méltónak tekinthetjük, az utóbbiak, a szakpolitikák esetében van mit tenni. Kereskedelempolitikai, ipari-befektetési politikai megfontolásokat terjeszthetnék itt elő, amelyek abból a tényből indulnak ki, hogy a magyar etnikum a legelterjedtebb a medencében és a magyar nyelvű medence szintű vállalati keretek így könnyen átléphetik a nemzetállami határokat, erősítve is a magyarság általános elfogadottságát és becsülését a szomszédos nemzetek között. Ahogy a határokat átlépő vidék- és vízgazdálkodás-politikai koncepciók kidolgozásával igyekeztünk ösztönözni a magyar-magyar politikát: lépjen az túl határozottabban a hagyományos folklorisztikus elemeken – a nyelv- és szokásrendi lokális hagyományok egyébként oly fontos megőrzésén –, és párosodjon egy regionális gazdasági-munkaerő-politikával. (Ismétlem: 2007 után sokkal több lehetőség volt és van – elég csak az európai uniós programok kínálta lehetőségekre gondolni –, hogy a folklorisztikus elemeket párosítsuk a gazdasági település- és társadalompolitikát, foglalkoztatáspolitikát célzó programokkal. *A modern kisebbségpolitika szerintünk* – hajtogatjuk mindegyre – *szakpolitikák összessége*. Legalábbis kellene, hogy mindinkább az legyen.

Harmadik témakör: Európai és Kárpát-medencei szempontok a magyar kisebbségpolitikában. Az Európai Unió 2007 óta a Kárpát-medencei népeknek közös hazája. A magyarságnak is második vagy harmadik hazája. Ha akarjuk, ha nem, kényszerűség magunkat európai mércével mérni. Hogyan néz ki a magyar kisebbség politikai teljesítménye az 1920-as években?

Az 1919-20. évi békek az európai kisebbségpolitika születését is meghozták. *A kisebbségi kérdés általában internacionalizálódik.* A Népszövetség nagy kisebbségpolitikai ígéretekkel jött létre, erről majd nyilván Romsics Ignác barátom fog beszélni. Én csak arra szeretnék figyelmeztetni: össze kell hasonlítani a Kárpát-medencei magyar kisebbségpolitikákat az európai államokban kialakult kisebbségpolitikával és a magyar anyaállam határokon túli politikáját az európai államok határokon túli politikájával. (Már Európa-történeti témaként is fontos ennek elvégzése, hiszen 1920 után a magyar kisebbség Európa egyik legnagyobb nemzeti kisebbsége.) Én az angol, francia, kissé a holland politikát ismerem a volt gyarmatokon élő franciákkal, angolok, hollandok irányában, és alaposan a német állam határokon túli politikáját. Ezekből nyilvánvaló, hogy az *1920-as években születik meg Európában a klasszikus határokon túli nemzetpolitika*, nem elválaszthatóan a nemzetközi jog fejlődésétől, illetve az állampolgárok nemzetközi védelmének kiterjesztésétől és egy második vagy harmadik állam területén. Új fogalomrendszer születik, a határokon túli „nemzetrészek” védelme az állami külpolitika részeként mint sajátos szakpolitikai aktivitás. (Tanulságos a magyar és a német határokon túli szakpolitika fogalomrendszerének és eszközeinek összehasonlítása.) Tanulságos összehasonlítani a szomszédos Dél-Tirol nemzetiségpolitikai megoldásait: ugyanúgy, mint ahogy a leszakított magyarlakta térségek politikai szervezkedéseiben benne feszül a világnézeti-szociális, regionális szempont és a nemzetvédelem. (Míg a Kárpát-medencében a keresztényszocialisták maradnak kívül a nemzeti összefogáson, a dél-tiroli németység körében a szociáldemokraták szervezkednek külön, az olaszok már kezdetben világnézeti alapon olasz fasiszta pártot alapítanak. A diktatúrák viszont, csak a maguk pártpolitikáját azonosítják a nemzet egészének érdekeivel. (Mindez 1919–21-ben. Tehát a magyarokkal egyidejűleg.) Azaz: a magyar politikai és szellemi élet korszerűen és idejében igazodott a Trianon után előállott új kényszerhelyzethez, nem maradt el az egyébként már nagyobb hagyományra visszatekintő német–osztrák határokon túli politikai pártok kultúrája mögött.

Külön tanulmányt kíván még az 1945, illetve 1947 utáni magyar határokon túli politika taglalása, melynek világpolitikai behatároltságáról kell majd kiemelten beszélni. Ezek: a szovjet zóna diktatórikus rendszere és a proletár internacionalizmus ideológiájának kötelező követése, azután meghatározó az, hogy a magyar állam háborút veszített állam volt, azután az, hogy a területrevíziók után (1938–41) a magyar nemzetiséget az egész Kárpát-medencében kollektív bűnösnek kiáltották ki.

De külön tanulmányt igényelne a Helsinki (1975) utáni nemzetiségpolitika összehasonlítása a volt szocialista országokban. Helsinki ugyanis nem csak a határok sérthetlenségét mondta ki, tehát levette napirendről a határrevíziókat, de az emberi jogok érvényesítéséről is nyilatkozott. Amelybe annak idején mi, nem tudom, hányan, beletartozónak gondoltuk a nemzeti kisebbségi jogokat is. Külön tanulmány tárgya lenne annak részletes vizsgálata, hogyan nőtt át a helsinki „doktrína” az 1992-ben létrejövő *Európai Unió* politikájába és ezen belül az emberi jogok körében hogyan erősödik meg – igen lassan, tegyük hozzá – a nemzeti kisebbségi jogok pozíciója. És hogyan fejlődik az európai kisebbségpolitika az 1990-es évek új migrációs hullámai következtében, hogyan tűnnek el fokozatosan a történeti és új kisebbségek közötti jogi (és elnevezésbeli) különbségek, hogyan rémül meg Európa a felszabadult közép-kelet-európai térség kisebbségi konfliktusainak becipelésétől az Európai Unió területére, amelynek egyik eredménye az 1990–92. évi „engedékenység” mind Dél-Tirolban, mind Franciaországban, mind Spanyolországban az okcitan, baszk, illetve Angliában a dél-walesi kérdésben. Ekkor (1991) születik két nemzetközi, civilszervezeti szabályozás terve, amelyet az EU-bizottságok használnak, az egyik a londoni székhelyű *Minority Right* csoport műve, a másik a Budapesti Európa Intézetben az igazgató írása. Ekkor (1992) kezd az új intézmény, az EU a kisebbségi nyelvekkel, majd az etnikai kisebbséggel általában foglalkozni, amelynek eredménye az Európa Parlament 1995. február 1-jei „Keretszerződés a nemzeti kisebbségek védelméről” című dokumentuma. Ezután támad újabb remüllet a kisebbségi kérdés napirendre tűzésétől és elzárkózás minden etnikai alapú politikától a Jugoszlávia bomlását követő etnikai tömegirtások hatására. Az is kérdés a kutatások számára, hogy a kisebbségi kérdés napirendre tűzése, illetve tárgyalása mennyire függ össze a regionalitás elvének pozíciójával az EU-n belül. Van-e összefüggés a regionalitás elvének előtérbe kerülése és a kisebbségi kérdés kollektív rendezésének felvállalása között? Hiszen, ahogy visszarettennek az EU bizottságaiban a kisebbségi konfliktusok uniós napirendre tűzésétől, s hagyják azokat inkább a nemzetállamokra, úgy fékeződik le 1996 után a regionalitás elvének a regionális, határokat át lépő szakpolitikák támogatása. A regionalitás erőltetését – szerintem nem alaptalanul az EU szakértői, így én is – az etnikai feszültségek csökkentésére a legjobb eszköznek tekintették, gondolván, hogy a munkaerő szabad vándorlásával a határokat át lépő beruházásokkal felerősödő etnikai keveredés a munkaerőpiacon várhatóan fel is oldja a kollektív etnikai-nemzeti ellentéteket és előítéleteket.

Újabb aktivizálódás történt az unióban a kisebbségi kérdés uniós rendezésére a 2004. és 2007. évi kelet- és délkelet-európai bővítés hatására: hiszen megjelenik nemcsak a hagyományos határrendezések (1919–20, 1938–42, majd 1945–47) előidézte kisebbségi konfliktussorozat behatolásának réme, hanem az új típusú konfliktusforrás, a roma-migráció és a romák – azaz egy, a polgárok etnikailag megkülönböztethető csoportjának – kollektív szociális kiszakadása az európai jóléti társadalomból. Kutatási feladat megmutatni, hogyan ötvöződik az európai kisebbségi politikában a szociálpolitika és a rasszizmus-nacionalizmus elleni védelem szüksége. És: vajon összefügg-e ez az aktivizálódás a kisebbségi kérdés kezelésében

azzal, hogy ugyanekkor (2004–2008) kap ösztönzést – ismét – a regionális politika, amely felvillantja a Kárpát-medencében is a lehetőséget a határokon átlépő etnikai és gazdasági politikák összekapcsolására. (Ekkor fogalmazzuk meg *tézisünket*: a kisebbségpolitika konfliktusainak leghatékonyabb oldása lehet az *autonómiák biztosítása mellett a határokat átlépő szakpolitikák* támogatása – (vidékpolitika, közlekedés, beruházási, természetgazdálkodási projektek). Annak vizsgálata pedig már napjainkhoz vezet: mindezt hogyan fedi el a 2009 eleji nemzetközi pénzügyi válság, amely felértékeli az egyes nemzetállami pénzügyi és ezzel politikai önállóságokat. (Hiszen a nemzetállami költségvetések mentik meg az egyes államok területén felelőtlen pénzpolitikát folytató intézményeket és a tudatlanul eladósodó állampolgárokat, önkormányzatokat.) És ha erősödik a nemzetállam, az gyengíti a hajlamot a pozitív kisebbségpolitikára. Történelemről beszélünk, de a mai, 2012. évi helyzetre, a nemzetállamok újabb erősödésének éveire, évére gondolunk.

De... de a holnap egyáltalán nem biztos, hogy a mai helyzetet fogja konzerválni, sőt. Nemzetállam, világgazdaság, regionalitás, migráció, nemzetek átalakulása – mind ki van szolgáltatva a történelmi változásoknak. Tehát a korrekcióképességre fel kell készülni... A politikusoknak is...

Mindezen európai környezetben kell ma már, pontosabban kellene 2004 óta, a Kárpát-medencei kisebbségpolitikai konfliktusokat is oldani és kellene a Kárpát-medencei magyarság magyar-magyar politikáját megtervezni és végrehajtani. (Amelynek hasznos eszközei már élnek, mindenekelőtt a Kárpát-medencei magyar politikai fórum, a kettős állampolgárságok hálózata a térségben, közöttük a magyar kettős állampolgárság rendszere is.) De ez már átvezet az anyaállam és a határokon túli kisebbségeinek politikai kapcsolatrendszeréhez.

Negyedik témakör: a határokon túli magyarság viszonya az anyaállamhoz és új hazája többségi nemzetéhez. Az 1919-20. évi békeszerződések óta az európai államok feladatuknak tartják, hogy a határokon kívültre rekedt nemzetársaik érdekében aktív állami politikát folytassanak. E tekintetben is internacionalizálódik a kisebbségi kérdés. Erről már fentebbiekben szoltunk. (A történészek már a 80-as évek végén, majd a kisebbségi és nemzetközi jog fejlődését vizsgáló monográfia ezt is tisztázta.)

A leghatározottabban a német állam mozdul: hivatalosan megfogalmazza a történelem során a német állam területét elhagyó kivándorlókat (Auslandsdeutschtum – azaz „külföldi németek” –, amely iránt már a múlt századelőn aktivizálta magát a német állam) és az 1919. évi békeszerződés során a német állam sérülése miatt más államokba szakadt német polgárokat (Grenzdeutschtum – azaz „határ menti németek” – nagyjából megfelel a határokon túli magyarság kategóriájának.) Ekkor létesül a berlini külügyminisztériumban egy részleg, amelyik határokon túli németekkel foglalkozik, de ennek markáns kerete majd 1935-ben, tehát a revíziós politika megindulása idején alakul meg, az ún. Büro Ribbentrop, amelyel a magyar külügynek is van vitája a magyarországi „népi németek” kiemelt jogainak ügyében. Azután a nemzeti szocializmus idején – és az európai rendet etnikai-faji alapon tervező ideológia uralomra kerülése után – minden határokon túl élő németet a Volksdeutsche – „népi németek” – kategóriába sorolnak, eltűnik a különbség a 13–19. században kivándorolt és a világháború utáni határrendezése során kiszakadt németek között. (Tanulságos figyelni a mai magyar állami kisebbségpolitika formálóinak: mire, miért érzékeny Európa és a szomszédaink... No és egy, a németekhez hasonlóan szintén háborút veszített magyar állam részéről.) Az újabb háborús vereség (1945) után visszaáll az NSZK-ban a 1920-as évek fogalomhasználata és a

német újraegyesítés (1990), majd az Európai Unió megalakulása után kialakul a ma is érvényes felfogás. Ez a következő. Az Auslandsdeutschok, tehát akik magukat a világ bármely részén németnek tekintik, kérvényezhetik a német „személyi igazolványt” és ezt a regionális hivatalok is kiadhatják. (Megfelel a 2001-ben létrehozott magyar igazolványnak, csak annak kiadását nem kötik országos hivatalhoz.) megszületik a kettős állampolgárság, amelyet könnyen megszerezhetnek, de amelyhez nem járul automatikusan a kettős választójog. Németországban csak annak jár választójog, akinek van állandó lakhelye Németországban, ami után adót is fizet, és ha az Auslandsdeutsche egy másik EU-s államban él, akkor csak egyik helyen lehet Európai Parlamentre érvényes választójoga. (Hozzáteszem, éppen ezekben a hónapokban indult meg a vita a „külföldi németek” németországi választójogáról. A viták csak 2013-ra ígérnek eredményt, akkor lesz a választójog újraszabályozva. Csak jelzem, igen nagy a nyomás a külföldi németek hazai választójogának eltörlésére, illetve annak csak az európai parlamenti választójogra való korlátozására. Nyilván szerepet játszik ebben a mostani európai gazdasági válság, a német belső ügyekben való beleszólás korlátozásának szándéka és maga az EU is: a jövőben sokan az EU-előírást tekintik mérvadónak: az EU-n belül az Európai Parlamentre pedig egy helyen kell adót fizetni és egy helyen lehet szavazni.) Meglátjuk. Akárhogy is lesz, figyelni kell a mi történelmi helyzetünk értékelésében és a jövő politikájának kialakításában (és nézni, hol kell igazodni, hol nem) az európai fejlődést. Figyelni kell Európára már csak azért is, mert a visszatarthatatlan migráció két évtizeden belül újraírhatja a mi mai szándékainkat is. (A migráció kihatásának fontosságát egyelőre a magyar állam nem érzékeli, mivel a vendégmunkások a határokon túli magyar területről jönnek és nem Törökországból vagy Afrikából – tehát nem képeznek a magyar államon belül kisebbségi jogokat követelő tömegeket.)

Tisztelt konferencia! A történelemről beszélünk, és a jelenre gondolunk. Az előadás végére, érzem magam is, már erősebb lett bennem a jelenre gondolás, mint a történelmi tanulmányok összefoglalásának szándéka. Ezért csak néhány mondatban emlékeztetnék az 1920–2012 közötti magyarországi történelmi fejlődésre.

A két háború között a magyar politikai vezetés folytonosan a revízióra gondolt, mégpedig a teljes revízióra, 1938-ig. A határokon túli magyar politikai intézményekkel tartották, igaz, a kapcsolatot, de feltűnő, hogy a magyar politika soha nem akart „belenyúlni” a kisebbségben politizáló magyar pártok életébe, nem akarta a hazai pártstruktúrát átültetni a határokon túli magyarságpolitikába, sőt, kimondottan az ottaniak önállóságát hangsúlyozták, és a világnézeti pártstruktúra helyett a nemzeti összefogásra ösztököltek. (Mármost az a néhány ember, aki a Külügyminisztériumban ezzel foglalkozott.) Tanulságos a mai új politikai programok számára is, amelyek viszont – a két háború közötti politikával szemben – a magyarországi politikai pártok szavazást ajánlják a határokon túl élő magyaroknak. Kiszámíthatatlan hatása lehet mindennek majd 2014 után a magyarországi politikai kultúrára és gondolkodásra... Ráadásul átvinné a határokon túli magyarságra a világnézeti politizálást a nemzeti alapú politizálás helyett az ottani magyar-magyar összefogás helyett, amely világnézeti betagolódás a nemzeti politizálás helyett, igaz, teljesen megfelel az Európai Unió jelenlegi liberális pártstruktúrájának. Budapest-központú, egyközpontú Kárpát-medencei politizálás. Vagyis az immár 90 éves pártstruktúrák felbontása. Számolunk-e vajon azzal, hogy ez a politika könnyen szétrombolhatja a határon túli magyarság magyar nyelvű politikai kultúráját? Ha csak nem lesz olyan erős a magyar állam, pontosabban Budapest, hogy – mint immár „középhatalom”, mert ezt is hallhattuk – állami vonzást gyakorolhat a Kárpát-medence

földrajzi perifériáján, más államok területén élő és ott adózó magyar polgárokra. De hát a történelemben semmi nincs kizárva...

1945 után az újabb háborús vereség határozta meg a magyar politizálást. (Mert akár akarjuk, akár nem, azért nem feledhetjük el, hogy a magyar állam a vesztes oldalára került; lehet játszani a „mi lett volna, ha”-elvével, de 1945 után a régi konzervatív uralkodórendszer elvesztette a világ előtt – nem csak a Szovjetunió előtt – a legitimitását. És elvesztették a háború előtti eszközök is – határrevízió – a legitimitásukat. Függetlenül attól, hogy azok etnikai szempontból mennyire voltak „igazságosak” vagy sem...) A szovjet zónában politikai szerepet vállalók mozgásterét – függetlenül érzelmeinktől, amely érzelmeket természetesen néha a kocsmákban és otthon ki lehetett élni, és ki is éltük – két körülmény határozta meg. Egyik a világháborús vereség – és ezt még csak nem is lehetett az új szereplők szemére hányni, mert nem ők veszítették el a háborút. – A másik: a szovjet internacionalizmus ideológiája. Ezt már szemre lehet hányni vagy megkérdőjelezni annak, aki azt elfogadta. De történetírásunk nem figyel sajnos arra sem: Rákositól Grósz Károlyig a magyar politikai vezetők politikájában lépten-nyomon fellelhető – ha nem is konzisztensen – a határokon túli magyarság ügyének követése. Kérdés: mikor mennyire vezették őket ilyen megfontolások, és melyek voltak a Kossuth által is emlegetett „lehetőségek” vagy mennyire voltak képesek új lehetőségeket teremteni. Amelyet mi már hangsúlyozunk a politika feladataként.

1989–90-ben a rendszerváltó Németh-kormány mindenestre kimondva is kormányzati, miniszteri szintre – a művelődési minisztérium keretébe – emelte a kisebbségpolitikát. A határokon túli magyarság életében az autonómiák rendszerének kialakítását tartotta alapcélnak, másrészt a hazai nem magyar népekkel szembeni politikával kötötte azt össze. E felfogás szerint Európa a kultúrnemzetek Európájaként fog élni, számtalan etnikum-nemzet migrációs területeként (ezért a *perszonális autonómiát* tartotta egyik meghatározó elvének), de ahol továbbra is lesznek tömbetnikumok-nemzetek (ezért hangsúlyozta a kulturális alapú *területi autonómia* fontosságát). Alapelve: az állampolgári identitás liberális elvének egyeduralma érthető a nemzetiszocializmus leverése után, de nem indokolható emberjogi (Helsinki, 1975) alapon: a nemzeti identitás ugyanis – az akkori miniszter jövőképe szerint – egyenrangú a jövő Európájában az állampolgári identitással. Sőt! ... A román államban élő magyar ember lehet Románia vagy Jugoszlávia jó adófizető polgára, hazafija, de lehet egyben a magyar kultúrnemzet szerves része. Sőt, ha megélheti magyarságát, jobb és hűbb polgára lesz például a jugoszláv államnak. Ez a politika a határok kérdését nem érinthette, de nem is zárta ki annak tárgyalását. Helsinki (1975) kötötte a korabeli politikus kezét is, ezért az államszerződések ügyét napirendre sem tűzhetta. A miniszter felfogása szerint a határok bármilyen tárgyalásához – így államközi szerződésben rögzítéséhez – egy olyan kormányra van szükség, amelyik megfelelő demokratikus támogatással rendelkezik. Ezt teszi majd meg a következő kormány, az Antall-kormány (1991, ukrán államszerződés).

Kedves Barátaim, ami ezután következik, 1991–2010, az még politika, és csak kis részben történelem. De látjuk: nem zárkozhatunk el az egész utóbbi 25 év újraértékelésétől sem. Most egy olyan periódust élünk meg, amikor a magyar állam erőt akar mutatni. Én, a legjobb törvényeknek az 1993. évi hazai nemzetiségekkel kapcsolatos (Antall-kormány) és a 2001. évi határokon túliakat érintő (Orbán-kormány) törvényt tartom. Szomorúan vettem tudomásul a kettős állampolgárság leszavazását 2004-ben, mert a kettős állampolgárság erősíthette volna a magyarság kultúrnemzeti összetartozását. Kéztünk majdnem 10 évet. De aggodalommal

figyelem az erő politikájába vetett hitet ma, mert azt is látni vélem, hogy sem Európa, sem szomszédaink nem fogadják el az állami erő alkalmazását. Aggodalommal figyelem az egyoldalú világnézeti szempontok átcsempészését az állami határon túlra, mert meggyőződésem – minden változhat, e meggyőződés is –, hogy a szomszédos államok meggyőzése nélkül nem javítható a határokon túli magyarok nemzeti kondíciója. A magyar állam erre nincs felkészülve sem anyagilag, sem politikailag, sem diplomáciailag. (Ahogy ezt a 2004–2011 közötti Budapestről a határokon átutalt összegek alakulása is mutatja: szinte semmit nem nőtt 2005 óta ez az összeg.) A mostani külpolitika vezetésével, kisebbségpolitikai megfontolásaival is egyet értek – ilyen is van – a nyitás délre programját kiváló programnak tartom, de kevésbé látom, hogy a szakpolitikák szintjén ez jelentkezne. Ez is megfontolandó: program program hátán, azután a valóságban...

Kedves Barátaim!

Időszerű témákat, a magyarság, Európa és a magyarság-szomszédtság viszonylatokban időszerű témákat, tűztek napirendre. A tudomány a szabad vitát, a viták szabadságát tartja feladatának. A politika majd dönt. A mi feladatunk nem az, hogy egyik vagy másik napi politikai, pártpolitikai programhoz szállítsunk érveket, hanem az, hogy minden körülményre és lehetőségre felhívjuk a figyelmet, hogy a politika ne csak az egzisztenciák, a *lehetőségek közötti okos választás* tudománya legyen, ahogy azt Kossuth gondolta, de a *lehetőségek teremtésének* tudománya is. Most ennek kitapogatása folyik, és ez a kutató számára új kihívásokat fogalmaz meg. Hogy ne csak múltja legyen a Kárpát-medencei kultúráknak – köztük a többségi és kisebbségi magyarnak is –, hanem jövője is.